

OSKVRNUĆE SVETOGA KAO STRATEGIJA RAZARANJA ZAJEDNICE

Silovanje u ratu kao racionalan projekt
razaranja zajednice

Josip BOŠNJAKOVIĆ, Gordan ČRPIĆ

Uvod

Osnovna ideja ovoga rada jest da se zajednica okuplja oko vrijednosti koje u kolektivnoj svijesti zajednice figuriraju kao svete. Dakle, polazimo od Durkheimove ideje svetoga kao integratora zajednice. Tu naznačujemo nekoliko instituta, institucija za koje držimo da u kolektivnoj svijesti Hrvata figuriraju kao svete. To su: *jezik, država, Crkva, žena, obitelj*.

U radu se posebno osvrćemo na masovno silovanje Hrvatica tijekom Domovinskog rata. Tu praksu naznačujemo kao racionalan konstrukt razaranja zajednice. Silovanje žena uzimamo u fokus zato što je riječ o osobama, živim ljudima koji zahtijevaju našu posebnu pažnju i ljubav, a u dužem su razdoblju ti ljudi od Republike Hrvatske dobili samo ignoranciju i cinizam.

Mi držimo da je, ako se njihove patnje i stradanja ne uzmu ozbiljno u obzir, nemoguće zacijeliti njihove osobne patnje, ali ni potpuno revitalizirati lokalnu zajednicu ranjenu profaniranjem svetinje više nego materijalnim gubicima.

Sveto u kolektivnoj svijesti Hrvata

Naznačili smo za koje stvari, institucije držimo da figuriraju kao svete u Hrvata. Durkheim pod pojmom svetog misli na one stvari koje su zaštićene i izazivaju strahopoštovanje (Durkheim, 1982.), one koje su prisutne u zajednici, ali se razumom ne mogu potpuno spoznati i razložiti¹ no izazivaju poštovanje u zajednici. Dakle sveto je ono što je na neki način izuzeto iz svagdana i zauzima poseban status. Na prvoj razini tu ćemo naznačiti *jezik*.

Sveti jezik

Jezik je prvotan i najsnažniji oblik izricanja identiteta neke osobe i njenog kolektivnog pripadanja, odnosno njenog naroda u najširem smislu značenja toga pojma. On je najveći i najsnažniji rezervoar kulture. Dovoditi u pitanje jezik,

¹ Lev 33-20, Izl 3,5 *Biblija*, KS, Zagreb, 1987.

znači dovoditi u pitanje narod: »Turci nalegoše na jazik hrvatski« kako nas izvještava pop Martinac nakon Krbavske bitke.

Da je hrvatski jezik dovođen i da se dovodi u pitanje, nije nikakva tajna. Da su Hrvati na to osjetljivi također nije tajna. Ovdje tu činjenicu želimo naglasiti upravo pod vidom svijesti da se tu radi o nečemu važnome, nečemu što je centralno za opstanak zajednice, nečemu što figurira kao *sveto* i kao takvo se napada i brani.

Sveta država

Narodu koji je u, kako ga naziva Hobsbawm, kratkom 20. stoljeću doživio desetkovanje u raznim verzijama Jugoslavije, neovisna država nadavala se kao mit-ska kategorija. Mesijansko oličenje željene slobode. Država, hrvatska država, u kolektivnoj svijesti Hrvata nadavala se ne kao racionalan konstrukt, set institucija povezanih u jedan hijerarhijski posložen aparat koji objedinjuje sve institucije na jednom teritoriju i daje uz to i simbolički baldahin državljanima, već više kao svojevrsna panacea, lijek koji će odagnati sve sile zla i svu trulež koja se u narodu nataložila kroz zloslutno kratko ali teško 20. stoljeće. Ta bi mesijanska država trebala donijeti slobodu koju Hrvati iščekuju, pravednost i jednakost koje kao vrijednosti brižno čuvaju i na koje se je lako nadovezao samoupravni model koji je upravo te vrijednosti promovirao, ali i pervertirao, no to je druga tema. Ovdje je za nas važno uočiti da je država jedna važna kategorija koja izlazi iz racionalnih upravnih okvira. Naravno, ne samo u Hrvatskoj. No, nas zanima ne toliko što se ona može nadati kao sveto u Durkheimovom smislu, već zato što se može kao takva sustavno dovoditi u pitanje, čime se bavimo u ovome radu.

Crkva

Crkva, Katolička crkva, jedina je institucija koja u Hrvata ima stoljetni povijesni kontinuitet. Svakako riječ je o instituciji koja je bitan dio hrvatskog identiteta. U vremenima u kojima Hrvatima nijedna druga institucija nije stajala na raspolaganju, oni su se utjecali Crkvi i kroz nju ostvarivali svoje kulturne, gospodarske, pa i političke ciljeve. Da je Crkva institucija *par excellence* u kolektivnoj svijesti Hrvata govore i mnogobrojna istraživanja povjerenja u institucije gdje se Crkva, u općem padu povjerenja u institucije u Hrvatskoj, nadaje i nadalje kao institucija od najvećeg kredibiliteta.

Žena

Budući da je žena u fokusu ovoga našeg rada, snažnije ćemo naglasiti ovaj fenomen. U Hrvata se odmah otkriva, naprosto upada u oči, uzvišeno mjesto koje zauzima Djevica Marija. Njen kult iznimno je jak upravo u Hrvatskoj. Velika

Gospa nacionalni je praznik, a marijanske se pobožnosti posebno slave i bogate su narodnim folklorom (procesija, nošnja, krunica...) — Majka Božja slovi kao *Fidelissima Advocata Croatiae*, ona je oličenje pravедnosti, vjernosti i čistoće i na određeni je način paradigma prave Hrvatice. Nadalje, čitav niz svetišta posvećen je upravo Djevici Mariji (Marija Bistrica koja je nacionalno svetište, Remete, Trsat, Aljmaš, Gospa sinjska, Voćin...). U prilog našoj tezi govori i pojava Djevice Marije u Međugorju bez obzira na autentičnost ukazanja, koje ovdje nije naša tema.

To što smo izveli kako Djevica Marija figurira visoko u kolektivnoj svijesti Hrvata, to još nipošto ne mora značiti da i svaka žena kao takva zauzima isto mjesto. Djevica Marija figurira kao idealtip žene i u drugim narodima, posebice onima koji su mnogo patili kroz povijest i kojima je na kraju ostala samo nada u zaštitu transcendentne Majke, poput Poljaka ili Meksikanaca. No, taj marijanski kult bitan je za razumijevanje žene u kolektivnoj svijesti Hrvata.

Na profanoj, društvenoj razini važno je također naznačiti izvore koji nam govore o posebnom mjestu žene u hrvatskom društvu, poput »Poljičkih statuta«, koji slove kao autentičan iskaz hrvatskog naroda.² U njima nalazimo kako su žene nekada otimane jer su predstavljale dobitak za zajednicu kao radna snaga i kao roditeljice (Čulinović-Konstantinović, 1971., 229). Kod Vere Erlich (1964., 364-366) nalazimo da je žena rijetka i dragocjena u zajednici. Preko nje se zajednica reproducira te ona predstavlja vrhunsku vrijednost, dušu zajednice.

Radovi, istraživanja modernih etnologa, poput radova Dunje Rihtman Auguštin (1984., 172) pokazuju da je ženska supkultura iz doba zajednice još uvijek prisutna, mada su zajednice odavno stvar povijesti.

Ovdje nam nije cilj iznositi povijesne, teološke i etnološke rezultate i istraživanja o ženi u hrvatskoj kulturi, već iznijeti na vidjelo činjenicu da je žena u kolektivnoj svijesti Hrvata zauzimala i zauzima poseban status koji se u svom izuzeću može razumijevati kao ono sveto. Drugim riječima, afirmativno rečeno: *Žena figurira kao nešto sveto u kolektivnoj svijesti Hrvata.*

Smisao obezvređivanja svetog

Nadovezujući se na prvi dio, postavlja se pitanje kakvog smisla ima napadati i obezvređivati nečije svetinje. I zašto držimo da je tu riječ o racionalnom, smišljenom i sustavno provođenom projektu, a ne tek o nečemu što se akcidentalno događa i može se pripisati psihološkim karakteristikama osobe, situacionoj

² U *Poljičkim statutima* se može osjetiti sačuvana duša hrvatskog naroda: »Svojstva našeg narodnog bića ostala su sačuvana u shvaćanju i djelovanju, unatoč duhovnim preobrazbama još iz poganske misli« (*Politički zbornik II*, Zagreb, 1971., 6).

uvjetovanosti i slično? »Društvo se ne može ni stvarati, ni obnavljati, a da u istima ne stvara ideale« (Durkheim, 1982., 387). Dakle, ideali, svete stvari, konstitutivni su elementi svakog društva, svake zajednice. Otud je i razumljivo da se u ratu upravo oni napadaju. Razumljivo je da se pokušavaju obezvrijediti. Na taj način onemogućava se normalno funkcioniranje zajednice, narušavaju se osnovni postulati na kojima se ona zasniva.

Načelno postoje dva načina dezintegracije zajednice. Prvi je da se ona fizički likvidira, a drugi je da se unište vrijednosti oko kojih se zajednica okuplja te se na taj način ona rasprši. U realnosti se pribjegava kombinaciji tih dviju metoda. Kombinacija je nužna zbog realno-političke situacije u svijetu koja onemogućava provedbu tih metoda u ekstremnom obliku i kroz duži period. U Vukovaru, Srebrenici, Škabrnji bilo je akcija koje imaju sve atribute genocida, pa je Republika Hrvatska s pravom tužila Srbiju za genocid pred Međunarodnim sudom pravde u Den Haagu. Ovaj oblik razaranja zajednice, duhovna destrukcija zajednice, provodi se i zbog nemogućnosti, ili nepraktičnosti, fizičke likvidacije tolikog broja ljudi.

Duhovna destrukcija zajednice, u smislu razaranja vrednota oko kojih se zajednica okuplja, nije neki originalan izum srpske agresije na Hrvatsku. Naime, još od Homera i stare Grčke pa sve do posljednjih ratova uočljiv je isti mehanizam razaranja zajednice, koji se gotovo i danas manifestira na isti način.

Konkretno u Domovinskom ratu u Hrvatskoj ovdje smo upozorili na nekoliko svetih fenomena koji su bili cilj razaranja. Zbog toga držimo da to razaranje nije bilo akcidentalno, plod iracionalnog ponašanja pojedinaca ili skupina, već dio racionalnog projekta profaniranja svetoga kako bi se razorile vrijednosti na kojima počiva zajednica, odnosno kako bi se dezintegrirala sama zajednica.

Tako se hrvatski jezik i danas profanira na nekoliko razina. Prije svega sustavnim pokušajima da se uklopi u »jugoslavensku« matricu. Naime, opetovani pokušaji da se hrvatski jezik prezentira kao varijanta srpskoga odnosno bošnjačkog jezika i negiranje njegove izvornosti svakako je atak na identitet. U istome smjeru ide agresivno nametanje ćirilicnog pisma u Vukovaru. Na simboličkoj razini na najosjetljivijem mjestu konstituiranja hrvatskog identiteta dovodi se u pitanje upravo jedan od postulata identiteta: jezik. Na drugoj razini dovodi se u pitanje *Država*. Aktualna hrvatska država se još uvijek snažnije oslanja na jugoslavensku nego na hrvatsku paradigmu i djeluje protudruštveno što onemogućuje svekoliki, ne samo ekonomski, razvoj Hrvatske.

Na drugoj razini rušenje sakralnih objekata tijekom Domovinskog rata svakako je bila jedna od racionalnih strategija razaranja zajednice. Vrijedna posebne analize, no mi smo se ovdje koncentrirali na fenomen sustavnog silovanja tijekom Domovinskog rata iz prethodno navedenih razloga.

Silovanje kao strategija razaranja zajednice

Pošli smo u radu od Durkheimove ideje svetoga kao integratora zajednice. Integrirani identitet osobe jest onaj koji čini osobu cjelovitom, svetom, kao i obrnuto, svetost osobe čini osobu integriranom. Stoga polazeći od te pretpostavke možemo reći kako i kod osobe postoji određeni integrirajući faktor koji je ujedinijuje, a to je cjeloviti identitet, koji se ucjeljuje, ujedinijuje tijekom cijelog života. Čovjek, prema Ericksonu, prolazi kroz različite psihosocijalne krize koje su slične mnogim pojedincima, i koje pomažu u izgradnji identiteta. No nažalost u ratu nailazimo na psihosocijalnu krizu golemih razmjera koja ne pomaže u izgradnji identiteta, nego dapače potiče njegovo rasipanje, raslojavanje, dezintegraciju. Tako npr. *mirna reintegracija Istočne Slavonije, Zapadnog Srijema i Baranje* prošla je naizvan uistinu mirno, no možemo li govoriti o mirnoj integraciji Istočne Slavonije, Zapadnog Srijema i Baranje ako se oni radi kojih je učinjena još uvijek bore s integracijom vlastitog bića, ponekada još uvijek »uronjenog« u ratna događanja, u sjećanja mračnih noći, zidova, krikova i šutnje seksualnog nasilja, silovanja.

Problem seksualnog nasilja je vrlo kompleksne naravi i ovisi o mnogim faktorima, kao što su motiv, način izvršenja, karakteristika počinitelja, okolnosti događaja i dr. (Martinjak, 2003., 94).

Imajući u vidu složenost pitanja razaranja svetoga želimo naglasiti kako je silovanje razaranje onog *najsvetijeg*, a to su ljudske osobe. Takav oblik nasilja potiče razaranje ljudske osobe, dezintegraciju ljudske osobnosti, bez obzira na to o kojoj se dobi ili spolu radi. Dezintegracija ljudske osobnosti uključuje u sebi više elemenata o čemu ćemo poslije u radu više progovoriti. Naša promišljanja o silovanju temeljimo među ostalim i na svjedočanstvima osoba koje su proživjele bolno iskustvo silovanja. Smatramo bitnim naglasiti kako Međunarodni kazneni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (MKSJ)³ prvi put unutar međunarodnog humanitarnog prava uopće specifično imenuje silovanje kao ratni zločin (Meszaros, 2004., 9). Ono se prvi put imenuje, posebno navodi kao zločin protiv čovječnosti. Već iz ove činjenice možemo izvoditi poneke zaključke, a to je kako se silovanje kao ratna taktika, ili strategija, počela *pojavljivati* na područjima bivše Jugoslavije, točnije Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Korljan (2011., 413) spominje kako je posljednji rat na području bivše Jugoslavije spojio dva traumatska iskustva u jedno: sam rat i silovanje kao ratnu taktiku.

Svjesni smo da bi, ako inzistiramo na silovanju kao isključivo političkom činu, zločinu protiv određene etničke zajednice, a ne kao na zločinu protiv žen-

³ Osnovan Rezolucijom 827. Vijeća sigurnosti UN-a 25. svibnja 1993.

skog tijela i žene kao osobe, promovirali patrijarhalnu konstrukciju problematike o kojoj progovara Meszaros (2004., 10). Ne samo zbog njezinog komentara, nego upravo uzimajući u obzir dostojanstvo ljudske osobe, želimo naglasiti da je silovanje, bilo muškarca bilo žene, zločin nad osobom koji treba biti kažnjen. Meszaros također upozorava da prisilna trudnoća podrazumijeva da je počinitelj prisilio jednu ili više žena da zatrudne, s namjerom da utječe na etnički sastav nekog stanovništva (2004., 13), što opet ne stavlja u prvi plan dostojanstvo žene, nego pitanje etničkog sastava. Stoga, ne uzimajući u obzir s koje strane je bilo više žrtava, a o tome postoje podaci, želimo naglasiti kako je seksualno nasilje oblik nasilja koje vrijeđa dostojanstvo ljudske osobe na jedan od najtežih mogućih načina. No čini nam se kako ipak silovanja u ratu nametnutom Republici Hrvatskoj treba promatrati također i iz perspektive onih koji su krenuli u rat s idejom nanošenja zla jednoj naciji. Sama polazna točka govori nam kako počinitelji zločina nisu niti ženu niti muškarca promatrali kao pojedinačne osobe kojima će biti nanoseno zlo, nego su o osobama promišljali kao o članovima jednog naroda.

Dogodilo se, a što sada?

»Kao žrtva nad kojom je izvršen ratni zločin nemam status, moralnu ni materijalnu nadoknadu... Ostaje mi pitanje zašto se sve to dogodilo, zašto se sve prešućuje i zašto mi nemamo nikakvu moralnu ni materijalnu naknadu za sve proživljeno?« (Slišković, 2011., 80). Zašto? jest pitanje na koje često nema odgovora, no to ne znači da odgovor ne treba tražiti. Dapače traženje odgovora pridonosi osmišljavanju onoga što je u sebi besmisleno, a što pomaže onda u suočavanju sa situacijom i s nošenjem tog teškog tereta dalje kroz život. Prva naknada koju možemo pružiti žrtvama jest sloboda izricanja nepravde, pretrpljene boli, osjećaja žalovanja, ljutnje, mržnje, očaja, tjeskobe, bespomoćnosti, usamljenosti, povrijeđenosti, odbačenosti, iskorištenosti, obespravljenosti, prezrenosti. Ono što se u svjedočanstvima također ponavlja jest rečenica uvijek gotovo sličnog sadržaja: »Iskaze o počinjenom zločinu nada mnom dala sam u policiju u N. Nakon toga nikada me nitko nije zvao« (Slišković, 2011.). Potresno je svjedočanstvo da te osobe nitko nije zvao. Kako je to moguće? Jedan od razloga jest svakako da i u toj situaciji nismo bili spremni suočiti se s poteškoćama rata, ali isto tako i s posljedicama rata, među kojima je također i bolno iskustvo žena koje su bile silovane. Tim više se kod osoba može pojaviti osjećaj nezaštićenosti, ali i osjećaj bespomoćnosti. Šutnja osoba koje su proživjele tako teško iskustvo bombardira našu stvarnost, no koji su naši odgovori na takvu stvarnost? Za početak funkcionalno je upaliti sirenu uzbune, što jest i jedan od motiva pisanja o ovoj temi.

Hrvatska se u ratu, a kad kažemo Hrvatska mislimo na njezine stanovnike i one koji Hrvatsku doživljavaju kao svoju domovinu, našla nepripremljena. Prvi cilj bio je obraniti svoj dom, svoju obitelj, svoju državu, svoj jezik, Katoličku crkvu. Čovjek koji se brani po naravi stvari jest u nezavidnijem položaju od napadača jer ne zna koje su namjere jednog napadača te mora pokušati domisliti kuda, gdje i kako napadača želi napasti. U toj situaciji, čovjek, kojemu je svet dom, jezik, država, žena, Crkva, teško da će na prvi mah pomisliti kako napadač želi razarati nešto što je sveto. I ovdje počinje kognitivni proces iskrivljavanja zdravog pristupa sebi i drugima. Žrtva počinje razmišljati taktikom napadača. Pretpostavljamo kako je na počecima rata protiv Hrvatske teško bilo zamislivo ženama da će biti masovno silovane, no upoznavši se s taktikom napadača, nažalost to je postala stvarnost. Pripremiti se na rat značilo je u ovom smislu uzeti u obzir da je napadač pijan, drogirani, nošen mržnjom, a kao takav spreman nanijeti zlo koje je teško zamislivo. Zlo je u sebi vrlo kreativno no nikada izgrađujuće, nego razgrađuje. Za razliku od svetoga koje osim što je kreativno ono ucjeljuje, ujedinjuje, integrira.

Neke specifičnosti silovanja u ratu

Silovanje općenito uzevši potpuna je izopačenost smisla spolnog združivanja, težak prijestup protiv pravednosti, teška povreda slobode, časti i dostojanstva druge osobe, a u nekim okolnostima zadobiva i posebnu dimenziju zla te također uključuje i mogućnost rađanja novog djeteta (Pozaić, 1993., 291-292).

Kada je rat u pitanju naglašavamo kako je govor o silovanju tada specifičan govor jer su šutnja i sram osoba koje su prošle kroz to iskustvo, a koji su više nego opravdani, prepreka da se dođe do informacija o tom zločinu. Na šutnju i sram utječu i kultura u kojoj su osobe odrastale (Korljan, 2011., 414), okolina iz koje potječu, a osim toga progovoriti o nasilnicima koji se još ne nalaze u zatvoru ili uopće ako nije pokrenut postupak, znači da osoba samu sebe ponovno dovodi u moguću opasnost. Naglašavamo kako se vrijednost, pravednost, istinoljubivost, a onda i cijena teško stečene slobode treba mjeriti u načinu kako se odgovorne osobe na raznim političkim mjestima odnose prema osobama koje su najviše stradale u ratu, a to su žene, djeca, starci, branitelji. U tom smislu pred našim političarima dug je put, i ne samo političarima, nego pred cijelim društvom, pred svima koji imaju neku odgovornu ulogu u stvaranju društva.

Martinjak naglašava kako bismo silovanje u ratu mogli nazvati etničko silovanje te da je riječ o specifičnom obliku »etničkog čišćenja« kroz reprodukciju koja blati. Žrtvu se želi zaprljati. U tom duhu se suprotstavlja nacističkom nastoja-

nju očuvanja plemenite rase, gdje je cilj bio iskorijeniti nečistu rasu. Silovanja u ratu žele narušiti u najtežem mogućem obliku identitet osobe, traumatizirati osobu s teškim posljedicama koje mogu trajati cijeli život. Osim unutrašnjih posljedica i stradanja, osobe koje su silovane u ratu imaju poteškoće u odnosu prema svijetu, teškom povrjedom njihovih ne samo osjećajnih, nego i obiteljskih i društvenih odnosa, a što ih čini osobama potpuno razvlaštenim od samih sebe (Modly, u Martinjak, 2011., 97).

Thompson i dr. (1999.) u svom istraživanju govorili su o ulozi samozaštite pri silovanju te su zaključili kako je vjerojatnost veća da će žrtva biti manje ozlijeđena ako se brani. Uzimajući u obzir rat i ratna stradanja te čitajući izvještaje i svjedočanstva žena koje su bile silovane, kao i muškaraca (Slišković, 2011.), možemo vidjeti kako žene tijekom rata nisu imale gotovo nikakvu mogućnost braniti se, jer nerijetko se događalo da su počinitelji nasilja stražarili jedan pokraj drugoga i redali se u počinjenju zločina silovanja. U takvim okolnostima ženama je bilo nemoguće braniti se, jer ne radi se o ravnopravnom odnosu u smislu da se zločin dogodio u odnosu jedne osobe na drugu, nego najčešće jedne osobe prema grupi ljudi. Što se time postiglo? Možemo reći kako je u takvim slučajevima jedan od najčešćih odgovora upravo prepustiti se situaciji, »smrznuti se«, jer ne postoji nikakva mogućnost bijega. Posljedica takvog događaja može često biti osjećaj bespomoćnosti jer je osoba u takvoj teškoj situaciji bila prepuštena na milost i nemilost drugima.

Uzevši u obzir općenito problem silovanja, možemo vidjeti kako postoje određena mitska vjerovanja, a ona govore kako samo žena može biti silovana, žrtva koja se brani ne može biti silovana, »ne« uvijek ne znači »ne«, »dobrim« djevojkama ne događa se silovanje, ili pak da je žena sama to tražila (Martinjak, 2003., 95). Ova vjerovanja su dakako iracionalna i tim više u ratnim situacijama gotovo nemoguća. Silovanje u ratu ima svoja pravila koja se ne odnose na silovanja u svakodnevici, ne želeći time reći kako ne uvažavamo svaku bol nanesenu osobi koja je pretrpjela takav zločin.

Dodatna je poteškoća što osoba koja je silovana u ratu nema mogućnost potražiti stručnu, adekvatnu, nužnu pomoć kako bi se umanjila barem tjelesna bol. Osoba je prepuštena sama sebi i tišini koja odjekuje u njezinom srcu, mislima. O tome nam govori i sljedeće svjedočanstvo: »Za vrijeme silovanja dvojice počinitelja došla su još dvojica i oni su me nastavili silovati. Sva četvorica su bila prisutna. Trajalo je to duboko u noć. Nakon toga su me s djecom prebacili u stan na Olajnici u vlasništvu jednog od njih. Tamo su već bila trojica. Jedan od njih je određivao koji će redosljed biti. Tu noć na Olajnici silovalo me njih šestorica. Pri silovanju mučili su me na sve načine, tukli, prijetili, bili perverzni, gurali pivsku bocu u čmar. U istom prostoru bila je moja šestogodišnja sestra i os-

momjesečna kćerka. One su plakale. Sestra je sa šest godina bila svjesnija i šutke je plakala, a moja osmomjesečna kćerkica, gladna, uznemirena, jako je plakala. Nato je jedan iznerviran na nju bacio vojničku jaknu da je ušutka. Nisam mogla ništa učiniti, mislila sam da su je ugušili. Tu sam bila zatočena nekoliko dana i sve te dane sve se ponavljalo» (Slišković, 2011., 30-31).

Logika čopora

Svjesni smo kako je čovjek u grupi vrlo često osoba koja ne promišlja vlastitom glavom nego se ponaša onako kako se ponašaju i drugi. Na prethodnom svjedočanstvu mogli smo vidjeti kako su se počinitelji nasilja ponašali na vrlo grub način, ne koristeći pri tome dar razuma. Logika grupe potiče čovjeka da se osjeća jačim, ali isto tako i da razmišlja onako kako grupa razmišlja, te se takvim načinom prepušta trenutku djelovanja. U tom slučaju mogli bismo govoriti o djelomično umanjenoj odgovornosti, no kada jednom zapalimo grm u šumi, za što sve čovjek u tom trenutku nosi odgovornosti, za sam grm što ga je zapalio ili pak za šumu koja je izgorjela? Krik pravednika među zločincima jest kao kap vode u buktajućoj vatri — mogućnost djelovanja na okolinu je malena, iako će i ta kap tamo gdje dođe ugasi dio vatre. Naslovili smo ovaj paragraf *Logika čopora*, no u smislu da ljudi koji su silovali druge za vrijeme rata pokazuju da ne koriste razum, i još jedna razlika, koja čovjeka u ovom slučaju udaljuje od životinje, jest da u ovakvim situacijama, zločinac ne koristi tu istu logiku za očuvanje svog čopora, da zaštititi, nego da uništi, razori. Usporediti ovdje čovjeka sa životinjom, uistinu bi moglo uvrijediti životinju. Kod životinja ne nailazimo, barem koliko je nama poznato, na ovakve načine zločina.

Tijekom rata, ne samo u onome nametnutom Hrvatskoj, osobe koje su činile zločine koristili su i tehniku neizvjesnosti, tehniku prepada. Neizvjesnost doprinosi patnji jer osoba ne zna točno kada će se dogoditi zločin. Zbog toga je osoba u trajnoj napetosti i budnosti kako bi se mogla suočiti sa situacijom koja ju čeka. Možemo vidjeti kako je u zločinu silovanja gotovo sve bezlično, bezimeno, bezvremensko, krajnje neodgovorno, bez slobode, bez uvažavanja druge strane.

Silovanje žena, djece i muškaraca

Ideja o kojoj govorimo u ovom radu jest silovanje žena kao oskrnjavanje svetoga, no želimo ovdje ukazati i na druge moguće oblike silovanja koja su se događala u ratu. Problem s kojim se danas susrećemo jest također što još uvijek postoje promišljanja utemeljena na tradicionalno usvojenim mitovima o spolnosti koji naglašavaju kako još uvijek velik dio ljudi vjeruje da se silovanje događa

u okolnostima kada nepoznati napadač upotrebom sile napadne odraslu ženu (Martinjak, 2011., 94). U tom smislu ne uzimaju se u obzir maloljetne osobe, djeca, muškarci, a možemo vidjeti (Slišković, 2011.) kako su u ratu bili silovani i djeca i muškarci. »Zastrašujuća je činjenica da je najmlađa silovana djevojčica imala tek 6 godina, a najstarija je žena bila baka od 80 [...] Zašto je to tabu tema za sve one koji se bave zaštitom ljudskih prava, humanitarnim organizacijama, državnom odvjetništvu, pravosuđu i ostalim državnim institucijama?« (Rehak, u Slišković, 2011., 17). Jedno drugo svjedočanstvo govori: »Vezali su me bodljikavom žicom za noge da visim naglavačke, udarali po glavi i tijelu dok nisam izgubio svijest. Sipali su mi sol na rane. Bacali su me puno puta u samicu bez hrane i vode, pa sam jeo žive miševe i bjelouške koje sam ulovio i iz jamiće koju sam iskopao pio sam kišnicu. Više njih me silovalo govoreći da ću vidjeti što je ustaška muška kurva. Prilikom jednog ispitivanja propucali su mi koljena, prerezali su mi nožem članak na lijevoj ruci do kosti« (Slišković, 2011., 168). Dakle, žrtve silovanja bili su ljudi bez obzira na dob i spol. Uzimajući pak u obzir odnose u brojkama najveći broj žrtava bile su žene, te zbog toga ne možemo ne zanemariti i taj podatak, te i zbog tog razloga vidimo kao potvrdu naše pretpostavke razaranja svetoga.

Bezličnost i bezimennost zloće

»Opet su me ispitivali, bila je noć, taj koji me ispitivao, silovao me u tom prostoru, neka mala prostorija s krevetom. Ne znam kako se zove, oni se nisu ni oslovljavali imenom« (Slišković, 2011., 89). Ne ulazeći u dublje tumačenje zla, ipak možemo reći kako je vrlo znakovita činjenica da oni koji su bili počinitelji silovanja nisu izricali vlastito ime. U jednom odnosu između dviju odraslih osoba koji dragovoljno stupaju u odnos ime je sastavni dio odnosa, dapače doprinosi intimi i blizini. U trenucima silovanja nema izgovaranja imena, nema otkrivanja lica. Često se događalo u noći, ili pak se žrtvama vezao šal, krpa, marama oko glave. Što to govori? Govori o bezličnom događaju. I sam čovjek se skriva od samoga sebe u takvim trenucima, jer *da li bi bilo moguće da čovjek preživi takav jedan trenutak?* ako ne u fizičkom onda u psihološkom i moralnom smislu? Pod okriljem bezličnosti i sam počinitelj kao da ne želi sebi priznati što to radi u tom trenutku. Događa se fizičko nasilno zbližavanje dviju osoba, koje pak su u tom trenutku najudaljenije osobe. Žrtva ne želi u tom trenutku postojati (Bošnjaković, 2012.; Drakulić, 2010.), a sam počinitelj skriva se iza svog čina, koji niti poslije najčešće ne želi priznati. U toj blizini udaljenost je ogromna. Mogli bismo to nazvati bezličnom hrabrošću heroja bez imena, heroja bez kičme, čiji pijedestal, ako ga ikada dostignu jest stolica osuđenika.

Bilo je počinitelja koji su i gledali žrtvu. Što je teže? Možemo li uopće postavljati takva pitanja? Za pijanu osobu najteži trenutak jest trenutak otrježenja, bez kojega nema oporavka. Stoga se pitamo na koji način je moguće pomoći osobama u njihovom otrježenju. Jedan od načina jest suočiti ih sa stvarnošću koju su oni izgrađivali.

Sekundarna viktimizacija

Meszaros (2004.) također progovara o problematici sekundarne viktimizacije, u smislu da su osobe koje su bile silovane tijekom mogućeg suđenja, ako do nje ga dođe, nezaštićene, a možemo vidjeti i prema svjedočanstvima žrtava (Sliško-
vić, 2011.), da su žrtve ponekada bile prisiljene i suočavati se s rodbinom ili znancima počinitelja silovanja, što je prouzrokovalo i dodatne poteškoće kod žena koje su bile silovane. Meszaros (2004.) zaključuje kako se ne radi samo o mogućoj sekundarnoj viktimizaciji nego da do nje sigurno dolazi. Sekundarna viktimizacija jest proces s kojim se osobe koje su proživjele jednu traumu vrlo često susreću. Moguće je da će se događati sekundarna viktimizacija i onda kada osobe koje su bile silovane putem medija gledaju, slušaju, čitaju o činu zlostavljanja žena u ratu, no ne samo onda. Dugotrajni je proces desenzibilizacije, to jest oporavka od čina silovanja za jednu ženu, što znači da svako novo zbližavanje između žene koja je silovana i muškarca kojega žena voli, uključuje mogućnost da će žena i u tom trenutku doživljavati neugodne osjećaje, prisjećati se proživljenih trauma. Stoga i u procesu ozdravljenja, potrebno je uključiti osobe koje na različite načine mogu pomoći ženama koje su prošle kroz tako bolno iskustvo, ali ne samo ženama, nego i djeci, kao i muškarcima.

Mirna reintegracija žena, djece i muškaraca, zapadno od Umaga i istočno od lloka

U jednom dijelu rada spomenuli smo kako je mirna reintegracija proces za koji možemo reći da je dovršen onda kada se osobe budu osjećale u sebi reintegrirane, ponovno ucjelovljene, ujedinjene oko svoje srži, baš onako kao što su zemljopisne granice Republike Hrvatske ucjelovljene, ponovno reintegrirane, te je država cjelovita. Taj proces će dugo trajati. Na poseban način ovdje stavljamo naglasak na sve one nestale. Kada budemo poput Antigone mogli oplakati žrtve, dostojno, ne zazidani u zidove srama jer ostvarujemo prirodno prava, tada možemo reći da je dovršena integracija hrvatskog bitka. No da bismo potaknuli reintegraciju živih osoba, kako pojedinačno tako u kontekstu društva želimo promišljati o mogućim temeljnim konkretnim koracima jednog takvog procesa. Za dublju analizu ovakvog oblika reintegracije ostavljamo prostora za iduće pisane radove.

Inzistirati na pravdi

Kazneni zakon Republike Hrvatske u članku 154. u kojem se govori o Teškim kaznenim djelima protiv spolne slobode osobe navodi sljedeće:

(1) *Kaznom zatvora od jedne do deset godina kaznit će se tko djelo iz članka 152. stavka 1. ovoga Zakona počini:*

1. *prema članu obitelji,*
2. *prema žrtvi posebno ranjivoj zbog njezine dobi, bolesti, ovisnosti, trudnoće, invaliditeta, teške tjelesne ili duševne smetnje,*
3. *na osobito okrutan ili osobito ponižavajući način,*
4. *iz mržnje,*
5. *zajedno s jednim ili više počinitelja, pri čemu je prema istoj osobi izvršeno više spolnih odnošaja ili s njim izjednačenih spolnih radnji,*
6. *uz uporabu oružja ili opasnog oruđa,*
7. *na način da je silovana osoba teško tjelesno ozlijeđena ili je ostala trudna.*

(2) *Tko djelo iz članka 153. stavka 1. ovoga Zakona počini pod okolnostima iz stavka 1. ovoga članka, kaznit će se kaznom zatvora od tri do petnaest godina.*

(3) *Ako je kaznenim djelom iz članka 152. stavka 1. ili članka 153. stavka 1. ovoga Zakona prouzročena smrt silovane osobe, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje pet godina.⁴*

Pravda je temelj demokratskog društva, temelj države, solidarnosti, pravednosti, međusobnog uvažavanja i prepoznavanja. Stoga je nužno zadovoljiti pravdu kako bi se vratilo dostojanstvo žrtvama seksualnog nasilja, silovanja. To znači provesti pravedne procese i pravedno kazniti one koji su počinili ovakva zlodjela. Možemo govoriti i o sekundarnim učincima ovakvog čina, u smislu da je kazna edukativan čin, no više od svega želimo naglasiti kako inzistirati na pravdi znači djelomično vraćati dostojanstvo onima koji se nisu mogli braniti u okrutnim uvjetima i okolnostima rata. Žrtva se na sudu susreće u sasvim drugačijim okolnostima s počiniteljem nasilja, te ona ima pravo vidjeti da se kažnjava onaj koji je nanio zločin. Ovdje svakako želimo naglasiti kako kazna ne uvjetuje opraštanje. Žrtva, radi sebe i svoga dobra, može oprostiti ovakav zločin i onda kada ne dođe do kaznenog procesa, no sam oprost ne isključuje nužnost tog istog procesa.

⁴ <http://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon> (10. ožujka 2014.).

Progovoriti

Progovoriti o zločinu koje su osobe proživjele prvi je korak prema oslobađanju od prošlosti koja čovjeka može okovati, učiniti ga pasivnim, jer uistinu je velik teret koji se treba vući sa sobom kroz život kod onih osoba koje su prošle kroz zločin silovanja. Jedna od žrtava svjedoči: »Zabranjivali su nam međusobnu komunikaciju prijateljima, zlostavljanjem i smrću. Govorili su nam da nas se naša Hrvatska odrekla i da bi bilo bolje da smo se priključili njihovoj vojsci« (Sliško-
vić, 2011., 168). Radi li se ovdje o identifikacijskoj projekciji, u smislu da su počinitelji projicirali svoj strah na žrtve, jer progovoriti o tom zločinu značilo je stati pred istinu. A sama pak žrtva ukoliko iskomunicira ono što joj se dogodilo ublažava bol koju proživljava. I ta mogućnost mnogim osobama je bila uskraćena. Korljan citira Labu govoreći o imperativu pričanja, to jest zapovijedi pre-pričavanja onoga što se dogodilo te dolazi do zaključka kako »preživjeli nisu trebali preživjeti samo kako bi mogli ispričati svoju priču; oni su također trebali ispričati svoju priču kako bi preživjeli« (2011., 418). Odmah postavljamo pitanje jesmo li u hrvatskom društvu stvorili preduvjete, educirali dovoljno ljudi koji su spremni danima i danima osluškiivati priče »ratnika«.

Vrijeme rata dugo traje pa i onda kada je zadnji hitac već odavno utihnulo. Vrijeme rata kao da je bezvremensko. Stoga svjedočanstva osoba koje su proživjele strahote rata traže svoje prognaničko i izbjegličko utočište u srcima onih koji su spremni udomiti bolne riječi s usana izranjenog srca i duše. Šundalić i Barković (2008.) ističu važnost socijalnog kapitala, to jest važnost ulaganja u školovanje osoba na područjima od posebne državne skrbi. Mi bismo ovdje nadodali kako u socijalnom kapitalu na poseban način veliku važnost imaju profesije koje uključuju u sebi pomoć drugim ljudima, jer to je znak vremena na koji smo pozvani odgovarati. Tim više što Korljan ističe da žrtve silovanja ne mogu govoriti jer se osjećaju kao da ne postoje, kao da ih nema. »A onaj koga nema, ne šuti. Iz nekog paralelnog svemira šalje svoje nijeme krikove« (2011., 419). Ipak slažemo se s Pozaićem koji piše kako *te* žene nisu izgubile dostojanstvo. Žena, tvrdi on dalje, ne gubi dostojanstvo nasiljem jer mučenik na može izgubiti dostojanstvo. Nasilnik je onaj koji nema, pa ako nema, tada i ne može pokazivati dostojanstvo.

V. Frankl i pojedinačna odgovornost

Svjedoci smo aktualnosti teme pojedinačne i kolektivne odgovornosti, na poseban način kada su u pitanju osjetljiva i teška pitanja kao što je to rat i ratna stradanja. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata V. Frankl, žrtva nacionalsocijalizma, ratni zarobljenik u koncentracijskim logorima, po struci psihijatar, isticao je ka-

ko za zločine treba odgovarati pojedinačna osoba (Frankl, 2007., 129-134). On je to temeljio na teoriji logoterapije i egzistencijalne analize koja u prvi plan stavlja čovjekovu slobodu i odgovornost, te bez obzira na to koliko god se čovjek u nasilju ponašao prema logici čopora, ipak ostaje njegova svjesnost, sloboda i odgovornost. Ako bismo zaniijekali te dimenzije čovjeka, zaniijekali bismo i njegovu izvornost, originalnost. Stoga i ovdje naglašavamo važnost osobne odgovornosti, jer žrtva se susrela s počiniteljem »licem u lice«. Isprika u ime druge osobe djelomično može ublažiti bol, no nije isto značenje kada se počinitelj nasilja ispriča žrtvi, bez obzira na to o kakvom se nasilju radilo.

Frankl također vrlo lijepo ističe kako čovjek nije samo specifičan po tome što je drugačiji od ostalih, nego što je i biće *moguće-drugačije* (Frankl, 2007., 132). Čovjeku, prema Franklu, uvijek ostaje mogućnost drugačijeg djelovanja, razvijanja drugačijih stavova. Stoga u kontekstu promišljanja o silovanju tijekom rata možemo reći kako počinitelj nasilja i sam negira vlastito dostojanstvo, sužava sebe na osobu osuđenu na usud djelovanja ne koristeći pri tome vlastite mogućnosti biranja. Ne ispričati se, ne spoznati vlastiti zločin, počinitelja čini još većim robom njegova čina.

S druge pak strane, promišljajući o žrtvama silovanja, svjesni smo kako i one same imaju mogućnost drugačijeg djelovanja, biti drugačiji od počinitelja nasilja. Tako npr. svjedoči jedna žrtva: »Svaki dan sam hodala s nožem u torbi s ciljem da mu ja sudim. Danima sam smišljala kako ću mu se ja osvetiti kada mu nitko ne sudi, bila mi je to svakodnevna preokupacija, hodala sam tamo gdje mogu naići na njega. Cijelu godinu sam se tako mučila a nakon toga pronašla snagu u molitvi i to mi je pomoglo da ne postanem zločinka« (Slišković, 2011., 67-68). Ova žena je znak kako je moguća mirna reintegracija, da je čovjek, biće duha, sposoban uz pomoć drugih, a ovdje vidimo i uz pomoć Boga, Svetoga, ponovno ucijeliti, integrirati vlastito biće. Ova žena je svjedok, heroj duha, glas Svetoga, što ga nitko ne može u čovjeku ugasiti. Možda zatrpati, kao i ruševine grada, ali ne i uništiti.

Mnogostruke posljedice rata i potreba njihova razlikovanja i specificiranja

Velik dio traumatskih događaja smješta se u posttraumatski stresni sindrom, no osim PTSP-a, postoje i mnoge druge poteškoće s kojima su se osobe koje su prošle kroz traumatska iskustva morale i moraju suočavati. U Hrvatskoj kada se spomene rat i posljedice rata najčešće ćemo to povezati s posttraumatskim stresnim sindromom. Posljedice pak su vrlo različite, i od osobe do osobe se razlikuju. Mogli bismo ovdje nabrajati mnogostruke posljedice, kao npr. antisocijalno ponašanje, teške depresivne epizode, poremećaje spavanja, poremećaje pre-

hrane itd., no cilj nam je u ovome radu naglasiti kako je široka lepeza posljedica stradanja u ratu, napose stradanja putem seksualnog nasilja, silovanja.

Suočavanje sa stvarnošću

Na prvo mjesto u ovom našem promišljanju stavljamo žrtve koje su pretrpjele zločin silovanja. No smatramo kako i sami počinitelji, ukoliko žele početi proces izgradnje njihove osobnosti, proces reintegracije, nužno se trebaju suočiti s njihovim djelima, bez obzira na to jesu li ona učinjena pri punoj svijesti, ili pak pod utjecajem kakvih droga (alkohol, heroin, ili nešto drugo). »Seksualni napad je bilo koji oblik nasilne seksualne aktivnosti koji obuhvaća sva neželjena seksualna ponašanja rangirana od maženja do penetracije. Seksualni napad je kazneno djelo i kada žrtva poznaje napadača, kada se ne brani od napadača, kada je imala spolne odnose s počiniteljem i prije napada, ili kada je pod utjecajem alkohola, droge ili bez svijesti« (Petter, u Martinjak, 2011.). Dakle, bez obzira na svijest s kojom je počinitelj učinio to zlodjelo, put prema njegovom sazrijevanju nemoguć je bez suočavanja s tom situacijom. Stoga osim zadovoljenja pravde, koje je nužno sredstvo ako želimo uspostaviti ravnotežu među osobama, potrebno je za osobu da se suoči s onim što je počinila. Izbjegavanje tog suočavanja otvara prostor za nove moguće poteškoće, oboljenja, zastranjenja, i u najmanju ruku djeluje nepedagoški. Da, usudujemo se ovdje, poput žene koja se nadvila nad samu sebe, reći da želimo, radi dobra našega i dobra susjeda, da i oni sami prođu proces katarze, proces čišćenja, proces suočavanja sa svojim tamnim stranama, ako ne zbog sebe samih, a onda zbog njihovih potomaka. Jedino tako bit će moguće susresti se s poznatim ljudima i pozdravit se u »hodniku«. »Život je pun zagonetki, ali najzagonetnija je to kako od prijatelja nastaje neprijatelj. Jeste li ikad pomišljali zašto je lakše steći neprijatelja nego prijatelja. Cijeli sam život želio biti okružen dobrim, vrijednim ljudima, koje svi poštuju i vole. Sreća je bila na mojoj strani, barem do sada. Ostao sam u ruševinama Vukovara, ali s ljudima uzdignuta čela. Mnoge od njih nisam ni poznavao. Mnogi od njih još jučer nisu bili ni svjesni svoje snage. Vjerujte, najljepše što vam se sada u Vukovaru može dogoditi jest da uđete u prostoriju punu ljudi i sa svima se pozdravite« (Glavašević, 2007., 25).

Proces reintegracije vlastitog bitka dugotrajan je proces i znači ponovno suočavanje s bolnom i teškom situacijom koji ipak vodi prema integraciji osobe, prema psihološkom boljitku (Korljan, 2011., 415). No i ovo ponovno suočavanje sa situacijom potrebno je upriličiti u okolnostima gdje će se osoba osjećati zaštićenom, sigurnom, te također da ima moć reagirati. Kao što smo vidjeli osjećaj bespomoćnosti jest osjećaj koji je pratio te osobe kada su proživljavale tre-

nutke silovanja. Stoga vraćanje moći osobi nad njezinim životom pomoći će osobi da se zauzme za sebe.

Granična situacija zla i bolesti

Budući da smo htjeli u ovome članku promišljati o razaranju svetoga, dapače najsvetijeg, živih ljudi, tijekom rata protiv Hrvatske, želimo ostaviti prostora i za razmišljanje o zlu, kao suprotnosti svetome. Čovjek jest svet, uzimajući u obzir kršćansku antropologiju, no upravo zbog toga ostaje mogućnost neobjašnjivih pojava koje možemo smjestiti u zlo, svjesni kako ova kategorija izmiče empirijskom dokazivanju. No možemo reći kako je silovanje osoba tijekom rata bio sukob svetoga i grešnoga, ili bolje rečeno ljudi koji su činili sveta i grešna djela. Pitanje svetoga i grešnoga, pitanje zla jest i teodicejsko pitanje. Ćorić (2003., 65) ga naziva tamnim stranama ljudskog postojanja. Govoriti o zlu, ako uzmemo u obzir kršćansku paradigmu, znači promišljati o pojmu ljudske slobode. Čovjek je slobodan birati između dobra i zla. Zbog čega čovjek u slobodi bira zlo, pitanje je koje nas vraća na početke ljudskog postojanja. Stoga si postavljamo pitanje je li uistinu *Historia magistra vitae est?* Zao čin se oduvijek na neki način iskupljivao u zajednici putem obreda, gdje i počinitelj i žrtva putem posrednika — svetoga ili Svetoga — otvaraju prostora mogućem daljnjem suživotu.

Nakon mirne reintegracije Istočne Slavonije, Zapadnog Srijema i Baranje pojavila se inicijativa u Hrvatskoj da pojedine zgrade u Vukovaru obnove, donirajući financijska i materijalna sredstva, razne ustanove u Hrvatskoj. Mogli bismo reći da su preuzeli na sebe dio odgovornosti da se obnovi razrušeni grad. Ako to činimo sa zgradama, ne bismo li mogli to činiti i s ljudima — preuzeti na sebe dio odgovornosti i integrirati ih u našu zajednicu, da te osobe ponovno »zasjaju«, bivajući na taj način solidarni sa žrtvama seksualnog nasilja, silovanja.

Zaključak

»Neke su stvari svete ako po bilo kojoj osnovi zavređuju kolektivno poštovanje« (Durkheim, 1982., 245). Žena zavređuje to poštovanje dok je u skladu s vodećom paradigmom, i dok predstavlja vrijednost i bogatstvo zajednice (Čulinović-Konstantinović, 1971., 229). Obeščaćenjem, ona gubi to povlašteno mjesto. Gubi atribute svetog te postaje predmet poruge i etiketiranja u zajednici (Čulinović-Konstantinović, 1971., 231). Silovane žene nalaze se upravo u toj poziciji. Da bi se pomoglo unesrećenim ženama, potrebno je pronaći način na koji bi bilo moguće povratiti narušeno stanje. Budući da polazimo od toga da je narušena njihova svetost, njihovo poslanje, smatramo da treba pronaći način na koji ih možemo ponovno posvetiti. Nekada se to radilo tako da se natjeralo oskvr-

navitelja (silovatelja), da se ženi onom koju je oskvrnuo, dakle, svojom žrtvom (Čulinović-Konstantinović, 1971., 233). Na taj način, institucijom braka, on ju je ponovno posvećivao i vraćao joj dostojanstvo. Ne treba ni govoriti kako bi bilo nehumano i suludo tjerati ljude koji su počinili silovanja u ovom ratu, a koje prepoznajemo pod pojmom *četnik*, što se ujedno identificira sa zlom, sotonskom silom, da se žene svojim žrtvama.

Očito, moramo iznaći neke nove mehanizme kako bismo u tome uspjeli. Moramo pronaći način na koji će biti moguća resocijalizacija oskvrnutih, unesrećenih žena u konkretne lokalne zajednice iz kojih one potiču. Moramo imati na umu da većina žrtava potiče iz ruralnih krajeva, a ne iz velikih urbanih središta u kojima bi se pojedinac mogao *utopiti*. Akcenat stavljamo na ljude, jer smatramo da je posvećivanje sakralnih i kulturnih spomenika *veličine drugog reda* u odnosu spram ljudi i ljudske zajednice. Dakle, da bi resocijalizacija mogla biti provedena, žrtve treba odteretiti balasta onečišćenih, prljavih, opsjednutih..., kakvih će ih se nužno gledati budući da su bile u kontaktu sa *sotonskom silom*. To ne može sama žrtva. Mi ne vjerujemo da je to moguće izvesti i raznim drugim intervencijama usmjerenim na žrtvu kao individuu, nemajući u vidu konkretnu lokalnu zajednicu iz koje ona potiče. Naprotiv, smatramo da tek upravo ta konkretna zajednica može pomoći i ponovno posvetiti žrtvu. Jasno, potrebno je psihijatrijskih i psihoterapeutskih intervencija, no smatramo kako one nisu dostatne u konkretnom slučaju. Svaka intervencija koja isključuje socijalnu komponentu osuđena je na propast. Jer ovim činom, u konkretnom slučaju, nije povrijeđena samo žrtva, već i konkretna zajednica kojoj ona pripada. Ona u žrtvi osjeća ranu, i tu ranu treba sanirati. Stoga predlažemo niz sukcesivnih istraživanja konkretnih zajednica, kako bismo došli do spoznaje kakav je stav zajednice prema žrtvi, kako žrtva gleda sebe u kontekstu zajednice i slično, te iz toga zaključili gdje i kako treba intervenirati. Zašto uopće ovakav zaključak?

Važno je napomenuti da žene u modernim ratovima dvostruko stradavaju. S jedne strane, one su predmet seksualnog nasilja, predstavljaju predmet sažaljenja (naše heroine i patnice), a s druge strane, njihova se nesreća koristi još samo u propagandne svrhe, bez da se poduzimaju ozbiljni naponi da se njihov problem realno sagleda i pokuša riješiti. Stoga i ovaj pisani rad ima upravo tu svrhu, potaknuti na konkretno uočavanje, gledanje, prepoznavanje *zaboravljenih* lica, jer vrijednost zajednice možemo mjeriti načinom odnosa prema onima od kojih bi drugi lice okrenuti htjeli, pa ponekada i oni sami od sebe. Upravo zbog toga zajednica može pružiti potporu, pružiti svoje lice, kako bi se lice osobe, koja je pretrpjela silovanje, okrenulo i ponovno našlo ljepotu u sebi, po drugima, po Drugome.

Literatura

- D. R. AUGUŠTIN (1984.), *Struktura tradicijskog mišljenja*, ŠK, Zagreb.
Biblija (1987.), KS, Zagreb.
- J. BOŠNJAKOVIĆ (2012.), *Gli Stati dell'To Sé degli adolescenti cresciuti in condizioni di pace, belliche e postbelliche*, Università Pontificia Salesiana, Roma.
- V. ČULINOVIĆ-KONSTANTINOVIĆ (1971.), Od umicanja divojak silom, *Politički zbornik II.*, Zagreb.
- Š. Š. ČORIĆ (2003.), *Psihologija religioznosti*, Naklada Slap, Jastrebarsko.
- B. DAVIES (1998.), *Uvod u filozofiju religije*, Scopus, Zagreb.
- S. DRAKULIĆ (2010.), *Kao da me nema*, Profil, Zagreb.
- E. DURKHEIM (1982.), *Elementarni oblici religijskog života*, Prosveta, Beograd.
- V. ERLICH (1964.), *Porodica u transformaciji*, Naprijed, Zagreb.
- V. E. FRANKL (2007.), *Ärztliche Seelsorge, Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse*, DTV, Wien.
- S. GLAVAŠEVIĆ (2007.), *Priče iz Vukovara*, Matica hrvatska, Zagreb.
- J. KORLIJAN (2011.), Ka(k)o da me nema? Silovanje kao dokumentaristička i književna tema, *Croatica et Slavica Iadertina*, 7/8, 413-422.
- D. MARTINJAK (2003.), Karakteristike počinitelja i žrtava, te situacija kaznenog djela silovanja, *Kriminologija i socijalna integracija*, Vol. 11, 93-104.
- S. MESZAROS (2004.), Ratno seksualno nasilje nad ženama i Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije, prostori disjunkcije, *Diskrepancija*, Vol. 5, Br. 9, 7-16.
- V. POZAIĆ (1993.), Odgovornost u vrtlogu rata, *Obnovljeni život*, Vol. 48, Br. 3/4, 287-307.
- M. SLIŠKOVIĆ (ur.) (2011.), *Suncica, Sunny*, Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora, Zagreb.
- Z. ŠUNDALIĆ — I. BARKOVIĆ (2008.), Razvojne perspektive Vukovarsko-srijemske županije u uvjetima oskudnosti socijalnog kapitala, *Društvena istraživanja*, Vol. 17, Br. 1-2, 77-101.
- M. P. THOMPSON — T. R. SIMON — L. E. SALTZMAN — J. A. MERCY (1999.), Epidemiology of Injuries among Women after Physical Assaults: The role of Self-Protective Behaviors, *American Journal of Epidemiology*, Vol. 150, Br. 3, 235-244.
<http://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon> (10. ožujka 2014.).